

Hernádi Mária:

Az Újhold folyóirat és évkönyv története

“Kém volt ő közöttünk, idegen hatalom
ügynöke. Angyaloknak kémkedett
emberi világban” (Ottlik Géza)

Az Újhold neve a folyóirat első számának megjelenése óta irodalomtörténeti fogalom, legendává és jelképpé növekedett. Az “újholdas” írók esetében háromféle irodalmi műhelyről beszélhetünk: a folyóirat műhelyéről, az évkönyv műhelyéről, és a csaknem negyven éves hallgatás alatt, a törésvonalban működő Újhold már nem intézményes, hanem illegálisba szorított, “virtuális”¹ műhelyéről. A folyóirat nem egész két évig (1946-1948), az évkönyv hat évig (1986-1991) működött, a két megszólalás közti hallgatás, a törésvonal “szélessége” viszont nem kevesebb, mint harmincnégy év (1948-1986). Már az idő-intervallumok is sejtetik, hogy az irodalomtörténetnek egy egészen rendkívüli jelenségéről van szó. “... a magyar irodalomban soha nem volt rá példa, de a világirodalomban is nagyon ritka példa lehet az, hogy valami negyven év után támad föl. – mondta Nemes Nagy Ágnes – Mi, kérlek, Lázárok vagyunk, a sírból jövünk”² A feltámadás, a túlélés ténye arra enged következtetni, hogy az Újhold addig csak tetszhalott volt (így tetszett ez az ötvenes évek irodalompolitikájának), s az irodalmi műhely minden tiltás ellenére tovább működött intézményes keretek nélkül is. Ezt a “virtuális műhelyt” vizsgálom a tanulmány középső részében: a törésvonal életterét, “élővilágát”.

Az Újhold-műhely hármas tagolását nemcsak a különböző társadalmi-kultúrpolitikai háttér (a három történelmi korszak) teszi indokolttá, hanem az is, hogy összetételét tekintve a három műhely író-gárdája sem teljesen azonos egymással. A hajdani folyóiratban sok olyan szerző nevét találjuk, akik később eltávolodtak az Újhold szellemiségétől, vagy egyenesen szembefordultak vele (Pl. Aczél Tamás, Pándi Pál, Szabolcsi Miklós, Benjamin László). A száműzetésbeli “összébbr húzódás”³ során viszont olyan újabb írók is csatlakoztak e körhöz, akik a folyóiratban még nem publikáltak, de évek óta jó kapcsolatban voltak a lapalapító és főszerkesztő Lengyel Balázs körével (pl. Mészöly Miklós, vagy a harmadik nemzedékbeli Ottlik Géza, Weöres Sándor és Károlyi Amy). Rajtuk kívül feltűntek a Nemes Nagy Ágnes által “jósziatúnak”⁴ nevezett fiatalok (Tóth Judit, Székely Magda, Tandori Dezső, stb.), akik ezen a “tiltott csillagon” találnak majd igazi szellemi otthonukra. Külsőbb körként, “holdudvarként” a virtuális műhely tagja az irodalmi apafigura, Rónay György, és a “rimelőket megvető”⁵, mégis fontos baráttá váló Kassák Lajos, akik sohasem voltak újholdasok, mégis fontos volt a jelenlétük. Az évkönyvben aztán mindazok publikálnak, akik ezekben az években egymásra találtak és együtt maradtak, ezek közül is a túlélők. Sajnálatos hiány Pilinszky János, aki már nem érte meg az Újhold feltámadását. A szerzői gárdában a legrégebbi újholdasoktól kezdve a nyolcvanas években éppen elinduló fiatalokig találunk írókat.

Az Újhold történetét Nemes Nagy Ágnes, Lengyel Balázs, Ottlik Géza és Szabó Magda visszaemlékezési alapján tekintetem át.

A folyóirat

“Egyáltalán nem annak szánták a folyóiratot, ami végül is lett. – hangzik el az egyik interjúban az Újholdról – Nem egy magatartásnak és aztán egy poétikai metaforának szánták, hanem egy új közlési

¹ Pályi András: “A kultúra: cselekedet”. *Az Újhold-Évkönyv három kötetéről* = Jelenkor 1987/12. 1080. o.

² Nemes Nagy Ágnes: *Megkezdett beszélgetés Tóttösy Beatricével* = Jelenkor 1998/7-8. 739. o.

³ “Mindazok, akik stílusban, irodalmi eszményben bár nagyon különböztek egymástól, ha egyszer felismerték, hogy a sztalinizmus nem élhető életforma és mint író nem lehet létezni ebben a hazugságban, azok egyszerre nagyon közel kerültek egymáshoz” (Nemes Nagy Ágnes: *i. m.* 744. o.)

⁴ Nemes Nagy Ágnes. *i. m.* 741. o.

⁵ Nemes Nagy Ágnes: *i. m.* 744. o.

lehetőségnek.”⁶Valóban: a háborút túlélő, akkor húsz és harminc év közötti fiatal művészek számára folyóiratuk elsősorban a nemzedéküket összefogó publikációs fórumot jelentette. Ezt a csoportot ma a ”Nyugat negyedik nemzedéke” néven tartjuk számon, amelyet Pilinszky János, Nemes Nagy Ágnes, Lengyel Balázs, Rába György és Mándy Iván neve fémjelez. Az Újhold a Nyugat hagyományát kívánta folytatni, amelyhez nemcsak a minőség elve, a művészetten kívüli szempontoknak soha alá nem rendelhető szigorú szakmabeli igényesség és az ezzel összefüggő erkölcsi tartás kapcsolta őket, hanem a háborús dezillúzió tapasztalata is, amit akár egyfajta lelki életvesztésnek is nevezhetünk. Nemes Nagy Ágnes mondja el egy interjúban, hogy Babits és Kosztolányi ezért közelebbi ”rokona” e nemzedéknek, mint pl. Ady, mert ők, az utóbbival szemben túléltek a (lelkileg) túlélhetetlent, ahogy túlélte annak idején Arany és Vörösmarty, szemben Petőfivel, aki – hasonlóan Adyhoz – meghalt ”egy bizonyos pillanatban”⁷. Az Újhold ars poeticája tehát valójában a túlélés ars poeticája. ”Mi nagyjából ugyanazt írtuk – vallja Nemes Nagy Ágnes a nemzedéktársairól – a háborús élményt és a háború utáni ocsúdás, feltápászkodás lelki történetét.”⁸ Az Újhold-korpusz mégsem háborús irodalom, legalábbis a szó hagyományos értelmében véve nem az, sokkal inkább lételméleti⁹, létértelmező irányultságú, hiszen a fiatalok alapélménye nem pusztán egy háború, hanem ”a lét megtámadottsága”¹⁰. Maga a létezés, a tovább létezés vált kérdésessé, abszurdá a háború után, s vele együtt természetesen az írói megszólalás is. ”Alapérzésünk (...) a veszélyeztetettség volt.”¹¹ – vallja Nemes Nagy Ágnes, s ezt a létélménnyé váló szorongást verseinek egész sora örzi.¹² Mindannyiunk számára eleven valóság volt, hogy Auschwitz után nem lehet verset írni. Ez, megfogalmazatlanul, állandóan jelen volt bennünk: élményeink, amiken átmentünk, már-már nem is antropomorf nagyságrendű élmények voltak.”¹³ Szabó Magda egyenesen ”apokalipszisnek”¹⁴ nevezi mindazt, amit álélték, s ebben a megnevezésben újra csak a már említett túlélés-poétika körvonalazódik: túléltek a végidőt, a világ pusztulását – a túlélhetetlent. Ilyen élmények súlya alatt nemcsak az alkotás, de vele együtt az élet, a továbbélés is képtelenségnek hatott. Ezeket a ”nem antropomorf” mértékű belső terheket hordozva talált egymásra az ún. negyedik nemzedék. ”Hamar kiderült, hogy mi, fiatalok, hasonlítunk egymáshoz. – olvashatjuk Nemes Nagy Ágnes visszaemlékezésében – Hogy valami módon egyivásúak vagyunk, nemcsak azért, mert hasonló élmények közül jövünk, mert hasonló korúak vagyunk (...) hanem mert a lelki hozzáállásunk, a szellemi élményeink is hasonlóak.”¹⁵ Jellemző, hogy az akkor még felfedezetlen József Attila már mindannyiuk ”szíve csücskében”¹⁶ ott volt.¹⁷

1945-1948-ig, fasizmus és sztálinizmus között az írók, ha csak egy igen rövid lélegzetvétel erejéig is, de levegőhöz jutottak. Ezt a ”három éves irodalmat”¹⁸ Nemes Nagy Ágnes, ”kozmosz tavasz”¹⁹ nevezi, amikor ”... az irodalom megkezdte legfontosabb munkáját, azt tudniillik, hogy legyen.”²⁰ Megindulnak a lapalapítások – Ottlik Géza például a Nyugatot akarja újraindítani társaival. ”... csak néhány napra való élelmiszerünk volt, készletek sehol (...) – írja – Víz, gáz, villany megszűnt, tüzelőt is kellett szerezni, néhol tetőt, ablakot toldozni. Miért volt olyan sürgős és olyan fontos, hogy megindítsuk a Nyugatot? Miért? Ilyen botorságot egyikünk sem kérdezt.(...) A lap

⁶ Honti Mária szavai, in: *Színvonal, minőség, morális teljesítmény. Kerekasztal-beszélgetés az Újhold című folyóirat életéről és értékéről* (Szabó Magdával, Lengyel Balázssal és Honti Máriával Szunyogh Szabolcs beszélgetett) = Köznevelés 1998/31. szám, 15. o.

⁷ Nemes Nagy Ágnes: *Megkezdett beszélgetés Töttösy Beatricével* 744. o.

⁸ Nemes Nagy Ágnes: *Látkép, gesztenyefával* in: *A magasság vágya. Összegyűjtött esszék II.* Magvető, 1992. 395. o.

⁹ *Fél évszázad Újhold* (Lengyel Balázssal Fráter Zoltán beszélgetett) = Élet és Irodalom 1996. aug. 2. 7. o.

¹⁰ Nemes Nagy Ágnes: *i. m.* 412. o.

¹¹ Nemes Nagy Ágnes: *i. m.* 421. o.

¹² A teljes emberi kiszolgáltatottságot elemi erővel jelenítik meg az *Ekhnáton éjszakája* című vers következő képei: ”És jöttek már a tankok. / Fém hullámhegyek elől futott az utca kömederben, / futottak a puha testek fém és kő között”

¹³ Nemes Nagy Ágnes: *Látkép, gesztenyefával* 411. o.

¹⁴ Szabó Magda szavai, in: *Színvonal, minőség, morális teljesítmény. Kerekasztal-beszélgetés az Újhold című folyóirat életéről és értékéről* = Köznevelés 1998/31. szám 14. o.

¹⁵ Nemes Nagy Ágnes: *i. m.* 395. o.

¹⁶ *uo.*

¹⁷ ”Mert mit tanultunk mi tőle? Főleg szélsőséges élmények versbe vételét. A lét megtámadottságát a szó fizikai, egyszersmind lelki értelmében. A testi nyomort, az örület beesőzését a versek közé. Ennek a kettőnek, a kétfajta riadalomnak a jelenléte és ugyanakkor egy bizonyos fajta és fokú – idézőjelben mondom a szót – »intellektualitással« való megfékezése jó lecke volt nekünk.” Nemes Nagy Ágnes: *i. m.* 411-412. o.

¹⁸ Nemes Nagy Ágnes: *i. m.* 401. o.

¹⁹ Nemes Nagy Ágnes: *”A háborúnak vége”* in: Nemes Nagy Ágnes: *A magasság vágya. Összegyűjtött esszék II.* 455. o.

²⁰ *uo.*

feltámasztását (...) egzisztenciális parancsnak éreztük mindnyájan.”²¹ Ahogy “egzisztenciális ijedelem”²² volt 1941-ben az akkor még egyetemista Nemes Nagy Ágnes számára elveszteni a Nyugatot. Ezt a lelki-szellemi éghajlatvesztést próbálták visszafordítani a háború után ezek az írók, s ez az új, belső otthonteremtés, műhelyteremtés minden egyébnél sürgetőbb volt számukra. A Nyugat alapítása aztán ellehetetlenedett, bár az újrainduló 38. évfolyam anyaga összejött, Ottlik éveikig őrizgette még. Társai közül sokan hűtlenek lettek a humán-központú erkölcsi magatartást képviselő Nyugat-eszméhez. “De jött helyettük (...) – emlékezik vissza Ottlik – szinte mint a Nyugat újabb, már síron túli csodatétele, egy Rodostót vállaló negyedik nemzedék, egzisztenciális segítségnek a hallgatás hosszú éveire, életbe tartani irodalmunkat bujdosásában is.”²³

A negyedik nemzedéknek 1946-ban sikerül elindítania a maga Nyugat-folytató irodalmi műhelyét, az Újhold-folyóiratot, amely nem volt más, mint “szellemi, lelki otthonkeresés a külvilággal együtt rommá lőtt kultúra birodalmában.”²⁴ Ez az otthonkeresés hagyománykeresés is volt egyben, ez az oka az újholdasok igen erős kötődésének a Nyugathoz, annak is a babitsi vonalához. Az innen eredő teljességigénnyel a folyóirat az egész fele fordulást vállalta, tehát egyfajta romantikus hagyományt²⁵. Ez a lap sokszínűségében is megnyilvánult: a szerkesztők politikai és egyéb meggyőződéstől függetlenül, csak a minőségelv követelménye szerint válogattak az írások közül. Miért is tettek volna másképp, ha egyszer *irodalmi folyóiratot* szerettek volna létrehozni? Ennek a fogalomnak az eredeti jelentése azonban alaposan eltorzult a kor hivatalos irodalompolitikájának gondolkodásmódjában. “A hatalom megszerzéséről és megszilárdításáról volt szó, – olvashatjuk Pályi András tanulmányában – s aki ezt holmi esztétikai elvek mögé utalta, abból legjobb esetben is gyanús elem lett (...) idegen érdekek ügynöke.”²⁶ Ez az “idegen érdek” maga az irodalom, a művészet, a fogható világon túli, a semminek alá nem rendelhető. Az Újhold folyóirat további története ismert. A korabeli napilapokban megjelent “kritikák”, amelyek végül a lapengedély visszavonásához vezettek, ugyanazokat a szólásokat ismételték. Ezek: a “társadalmi elkötelezettség hiánya”, a “demokratikus fejlődés tagadása”, a “Babits- és Nyugat-epigonizmus”, “szürrealizmus”, “burzsoá dekadencia”, “intellektualizmus”, “belső üresség a formai csillogás mögött”, stb. Az egyik cikk írója egyenesen “látszatköltészetnek”, “vér nélküli árnyköltészetnek”²⁷ nevezi az Újhold lírikusainak teljesítményét. A vezérlő rögeszme egy olyan ellenségképzet, amelyet maga Rákosi fogalmazott meg hívei számára: ennek lényege, hogy a burzsoá gondolkodás és filozófia, amely a közéletből sikeresen kiűzetett, hátvédjeit a kultúrában hagyta. Ilyen hátvédnek számított az Újhold folyóirat, amelytől, mint “kártékony, reakciós” maradványtól kellett – az aggódó szószólók szerint – megszabadítani a magyar irodalmat. Az Újhold neve a “maradiság”, az “elefántcsont-filozófia” szimbólumává, sőt, egyenesen szitokszóvá vált: “bárhol, a legkülönbözőbb fővárosi vagy vidéki lapokban, ha egy-egy induló ifjú vagy törekvő lapszerkesztő irodalmi hozzáértését s főként elvűségét bizonyítani akarta, minket vett elő”²⁸ – emlékszik vissza a főszerkesztő, Lengyel Balázs, aki Major Ottóval együtt nyílt vitát folytat a vulgármarxizmus képviselőivel az Újhold hasábjain.²⁹ Hogy ezt a sajtócsatározást Lengyel Balázs és az újholdasok mennyire csak szellemi párbajnak tekintették, bizonyítja, hogy az ellenfelek támadásait, a lap létjogosultságát kétségbevonó állásfoglalásait is leközülték a folyóiratban. “Vítunk egymással, vitatkoztunk, feladatokat állítottunk, bíráltuk egymást irgalmatlanul. – emlékszik vissza Szabó Magda – Nálunk egyetlenegy kritérium számított, a tehetség. Még az sem érdekelt bennünket, hogy melyik

²¹ Ottlik Géza: *A másik Magyarország*, in: Ottlik Géza: *A Valencia-rejtély – Hajónapló – Pályákon* Magvető 1989. 73-74. o.

²² Nemes Nagy Ágnes idézi Ottlik Géza: *i. m.* 74. o.

²³ Ottlik Géza: *i. m.* 87. o.

²⁴ Horkay-Hörcher Ferenc: *Újhold 86/1 = Életünk 1987/2.* 187. o.

²⁵ Honti Mária, in: *Színvonal, minőség, morális teljesítmény. Kerekasztal-beszélgetés az Újhold című folyóirat életéről és értékéről* 15. o.; Németh G. Béla: *Újhold*, in: *Hét folyóirat* Csokonai Kiadó 2000. 48. o.

²⁶ Pályi András: *“A kultúra: cselekedet”*. *Az Újhold-Évkönyv három kötetéről* = Jelenkor 1987/12. 1074. o.

²⁷ Lukács Sándor: *Seregszemle = Magyarok 1948/6.* 383. o.

²⁸ Lengyel Balázs: *A Márciusi Fronttól az Újholdig*, in: *Újhold-Évkönyv 1986/1.* 486. o.

²⁹ Lengyel Balázs és Lukács György vitája megdöbbentő módon még a folyóirat “halála és feltámadása” után sem zárult le, hanem tovább folytatódott az 1986/2-es Újhold-Évkönyv megjelenését követően a Lukács Györgyöt mentegetni próbáló Szerdahelyi István és Poszler György Népszabadságban megjelent “párbeszédében”. Poszler György itt világosan felvázolja a Lengyel-Lukács vita mögött húzódó eredendő felelőreértést: Lengyel Balázs érvelése belső-irodalmi, Lukács Györgyé külső-politikai logikára épül, s míg az előbbi Babitsról szóló bekezdésében egy bizonyos irodalmi folyamatot vázol, az utóbbi általános esztétikai tételeket (a sajátjait) kéri rajta számon: a költői programot politikai programként elemzi, s ilyenként ítéli el. (Poszler György-Szerdahelyi István: *Párbeszéd egy évkönyvről* = Népszabadság 1987. febr. 25. 7. o.)

pártnak a tagja, vagy egyáltalán tagja-e pártnak az illető. Jelleme legyen, tehetsége, s higgyen abban, amiben hisz.”³⁰ “Ezek szerint semmit sem fognak fel a kommunisták céljaiból? (...) – teszi fel a kérdést Lengyel Balázsról írt monográfiájában Kiszely Gábor – A közösségben nem akadt fanatikus. Maradtak tehát a jóhiszeműek, akikben a most kezdődő megrázkódtatások éltető erővé érlelik azt, amit közülük néhányan már a nemzetsocializmus infernójában is gyakoroltak embertársuk megmentése közepette: a humanista értékekhez való rendíthetetlen ragaszkodást. Minden rettegés dacára.”³¹ Az újholdasok valóban az utolsó pillanatig hitték, hogy ezek a sajtótámadások csupán vélemények a vélemények között, amelyeknek nem lesz következményük³². “akkoriban még számunkra ez a kommunistaság inkább csak szellemi magatartás volt – írja Lengyel Balázs – Nem vérre ment, hanem vitára.”³³

1948-ban Lengyel Balázs, feleségével Nemes Nagy Ágnessel nyolc hónapos ösztöndíjjal Rómába utazott, a lap szerkesztését pedig Örkény Istvánra és Gyárfás Miklóstra bízta. Örkény beszámoló leveleiben próbálja ugyan megnyugtani a házaspárt az Újhold sorsát illetően, de az itthoni helyzet miatti aggodalom egyre inkább kiéreződik a soraiból: „az ált. helyzet gazdaságilag változatlanul jó és emelkedő, szellemileg nyomott, bizonytalan. – írja nekik egyik levelében – A Keszik szelleme lebeg a vizek fölött.”³⁴ Mégis, ahogy Nemes Nagy Ágnes visszaemlékszik: “eszünk ágában sem volt azt képzelni, hogy az Újhold megszűnik.”³⁵ Pedig ez történt: hazatérésük után bevonták a lapengedélyt, s egy egészen más világot találtak itt a régi helyett: “A fordulat éve után mindenüvé mások kerültek, nem a mi régi barátaink, nem a régi, ellenállásban megismert szellemi Magyarország”³⁶ – írja Nemes Nagy Ágnes – „ott, azokon a jogosult helyeken, ahová 1945-ben kerültek, nem voltak ott a barátaink, vagy ha ott voltak, akkor nem voltak többé a barátaink.”³⁷

Az Újhold folyóiratnak – bármilyen tehetséges írókat mozgatott, s bármilyen lelkesedéssel – valójában nem volt ideje megszületni.³⁸ Az Újhold (...) ifjúkori kezdemény volt csupán, – vallja talán túlzott szerénységgel Lengyel Balázs – hét számát, kétéves fennállását el is lehetne feledni, ha nem gyűlt volna köré és nem tartott volna ki eszményei mellett annyi eredeti, kivételes tehetség, (...) s ha ezek a tehetségek alászállva és a bugyrokából visszatérve, megszenvedett műveik magaslatáról most nem mutatnának vissza rá, s nem vallanák: ez volt az otthonunk, amit elvettek tőlünk. (...) Ha művüknek mindennek ellenére érezhető torzulása, hiánya, könyvek sora, amelyeket nem írhattak meg, nem jeleznék: kevésbé mostoha sors illette volna meg őket. Egészségesebb növekedésükhöz kellett volna az otthon, nélküle lett egyikük-másikuk nagy író kis életművel.”³⁹ Kiszely Gábor szerint az Újhold folyóirat rövid élete alatt az értékvédelem és értékgyarapítás fórumává vált, amely „egy újra fasizálódó korban merte vállalni a humanizmus folyamatosságának megőrzését, s amelyben univerzális értékeket teremtő tehetségek indultak útnak.”⁴⁰

Élet a törésvonalban

A hároméves “tavasz” után tehát újabb hosszú tél következett, fasizmus után a József Attila verséből ismerős “fasiszta kommunizmus”. S hogy meddig tartott a “barlangi tűzápolás jégkorszaka”?⁴¹ Lengyel Balázs szerint az ötvenes évek a hetvenes évekig húzódtak,⁴² mert bár a

³⁰ Szabó Magda, in: *Színvonal, minőség, morális teljesítmény. Kerekasztal-beszélgetés az Újhold című folyóirat életéről és értékéről* 14. o.

³¹ Kiszely Gábor: *Lengyel Balázs*. Korona Kiadó, 1998., 57. o.

³² Bár Lukács György hírhedt cikkéből a főszerkesztő már kiérzi a személyének szóló politikai fenyegetést, amely felért egy nyilvános feljelentéssel. Lengyel Balázs: *i. m.* 484.; 486. o.

³³ *Fél évszázad Újhold* 7. o.

³⁴ Nemes Nagy Ágnes *Levelesládája. Válogatott levelezésének kis gyűjteménye* (Szerk. Lengyel Balázs) Magyar Írószövetség-Belvárosi Könyvkiadó, 1995. 13. o.

³⁵ Nemes Nagy Ágnes: *Látkép, gesztenyefával* 410. o.

³⁶ *uo.*

³⁷ Nemes Nagy Ágnes: *Látkép, gesztenyefával* 418. o.

³⁸ Pályi András: “*A kultúra: cselekedet*”. *Az Újhold-Évkönyv három kötetéről* 1073. o.

³⁹ Lengyel Balázs: *A Márciusi Fronttól az Újholdig* 490. o.

⁴⁰ Kiszely Gábor: *i. m.* 56. o.

⁴¹ Nemes Nagy Ágnes: *Megkezdett beszélgetés Töttösy Beatricével* 744. o.

⁴² Lengyel Balázs: *i. m.* 490. o.

hatvanas évek elejétől szórványosan már megjelenhettek az Újhold szerzői egy-egy alkotásával, a róluk való „kritikai hallgatás”⁴³ még sokáig tartotta magát. Nemes Nagy Ágnes „húszesztendő háborúként”⁴⁴ élte meg a gyors egymásutánban rájuk szakadó II. világháborút és Rákosi-rendszert. „Végül a második legnehezebbet választottuk, – vallja a költő – tudniillik az ember odaadja az életét valamiért, az a legtöbb, azt nem cselekedtük... a második, hogy a mesterséget, a hivatást adja oda, az írósgot, hát azt odaadtuk, azt föladtuk, abba hagytuk. Csak az asztalfióknak írtunk nagyon hosszú ideig. Tíz évig teljes hallgatás.”⁴⁵ Az élehetlenné vált életet⁴⁶ Ottlik a szűk terek metaforájával érzékelteti pl. Mándy Ivánról írva: „Szűk volt neki a tér(...) leküldték a pályáról, mert ott műkotorékverseny folyt. Láttam a Wembley stadionban ezt a berendezést. Ketrecből rajtoló kutyákat futtatnak zsinóron húzott róka- és nyúlürülék után, ez a műkotorék, azt hiszem – az angol kutyák szeretik, s bár csupán enyhe latrinaszagot áraszt, mi nem szeretjük, nem vettünk részt benne. Elég az hozzá, hogy a Budai Gödörben szűk volt a tér.”⁴⁷ Ez a szűkös szellemi létter mindenféle létfeltételnek híjával volt. „csakugyan sötétség és hideg borult ránk nemsokára (...) – írja Ottlik – fojtogató levegőtlenesség (...) amiben nem lehet lantot pengetni és műveket alkotni, legfeljebb rekedten és fuldokolva átkot mondani Babilon leányára. Évtizedek teltek el azóta, de az emléke még mindig fojtogató gombóc az ember torkában (...) Rekedt torokkal nem lehet énekelni.”⁴⁸ Nemes Nagy Ágnes metaforái kísértetiesen ugyanezek: „A bezártság nagyon nehéz dolog (...) – írja – hányan voltak, akik nagy tehetségnek indultak és befulladtak, nem bírtak többé írni. És sokan vannak – ezek közé tartozom én is – akik nagyon keveset írtak. Ennek megvan a maga egyszerű oka: hát ilyen bezártságban nem lehet! Erre van Brechtnek egy darabja, a *Kurácsi mama*. A néma Kati úgy némult meg, hogy a katonák gyerekkorában lenyomtak egy rongyot a torkán, aztán kihúzták a rongyot, de mire kihúzták, már néma volt”⁴⁹ Nemes Nagy Ágnes, visszaemlékezése szerint 1948-tól két éven keresztül valóban semmit sem ír. „Nem jött ki hang a torkomon.”⁵⁰ – magyarázza egy interjúban. Ez a némaság azonban a fájdalom és rémület artikulátlan üvöltésével azonos,⁵¹ ahogy ez egy cím nélküli verstördékében is megfogalmazódik: „Én nem tudok beszélni. / Nekem már egyetlen beszéd / üvöltve futni kint az utcán, / mint akinek a haja ég.”⁵²

Az „alagútkorszak”⁵³ nemcsak az alkotói kopruszokat tizedelte meg kíméletlenül,⁵⁴ de az Újhold szerzőinek személyes életében is érezte pusztító hatását. „Ráült az idegeinkre mindaz, amin keresztülmentünk. – írja Nemes Nagy Ágnes – Mondhatni, mindannyiunknál bekövetkeztek bizonyos személyes torzulások (...) Ha (...) valaki egy életen át veszélyeztetett és másodrendű állampolgár, annak megvannak a pszichés következményei.”⁵⁵ Az Újhold azonban – belső, kimondatlan poétikájához hűen – továbbra is megpróbált túlélő maradni, „irracionális reménnyel” viszonyulva saját irodalmi létéhez. „Kemény izomzat kellett hozzá akkor, hogy az ember ne mondjon le önmagáról, ha mindenki más lemondott is róla.”⁵⁶ – írja Nemes Nagy Ágnes.

A túléléshez kapott, talán legnagyobb segítség az illegálisan tovább működő Újhold-műhely léte volt. Hiszen „emberek életközössége nélkül nincs művészet – olvashatjuk Ottlik *A másik Magyarország* című írásában – vagy másképpen: művész csak embertársak létének tudatával hozhatja létre művét.”⁵⁷ Ha az asztalfióknak-művek, amik végül mégiscsak megszülettek, nem is kapták meg az értékük szerint őket megillető széles közönséget, mégis: legalább volt kinek megmutatni, volt kivel elolvasatni, megosztani őket. „Az nagy vicc volt, – emlékszik vissza Ottlik – hogy amikor megszűntek a pályák, és állnunk kellett a műkotorékverseny egyre fojtogatóbb latrinaszagát, volt kivel

⁴³ Nemes Nagy Ágnes: *i. m.* 740. o.

⁴⁴ Nemes Nagy Ágnes: *Látkép, gesztenyefával* 421. o.

⁴⁵ Nemes Nagy Ágnes: *Megkezdett beszélgetés Töttösy Beatricével* 740. o.

⁴⁶ „Kénytelen voltam úgy tekinteni magamra költőként, mint egy halottra.” – vallja pl. Nemes Nagy Ágnes. In: Nemes Nagy Ágnes: *Villamos*, in: Nemes Nagy Ágnes: *A magasság vágya. Összegyűjtött esszék II.* 479. o.

⁴⁷ Ottlik Géza: *Pályákon*, in: Ottlik Géza: *A Valencia-rejtély – Hajónapló – Pályákon* 63. o.

⁴⁸ Ottlik Géza: *A másik Magyarország*, in: Ottlik Géza: *A Valencia-rejtély – Hajónapló – Pályákon* 84. o.

⁴⁹ Nemes Nagy Ágnes: *Megkezdett beszélgetés Töttösy Beatricével* 742. o.

⁵⁰ Nemes Nagy Ágnes: *Látkép, gesztenyefával* 425. o.

⁵¹ *Színvonal, minőség, morális teljesítmény. Kerekasztal-beszélgetés az Újhold című folyóirat életéről és értékéről* 15. o.

⁵² *Nemes Nagy Ágnes összegyűjtött versei* Osiris-Századvég 1995., 241. o.

⁵³ Nemes Nagy Ágnes: *Látkép, gesztenyefával* 421. o.

⁵⁴ Ld. erről a legteljesebb összefoglalást: Domokos Mátyás: *Leltárhány = Újhold-Évkönyv* 1986/2.

⁵⁵ Nemes Nagy Ágnes: *i. m.* 421. o.

⁵⁶ Nemes Nagy Ágnes: *i. m.* 403-404. o.

⁵⁷ Berény Róbert: *A gyűlölködés üszkének el kell hamvadnia* in: Ottlik Géza: *A másik Magyarország* 83. o.

járnunk a budapesti (budai) eszpresszókba. Fulladás ellen”⁵⁸ A társak jelenléte tehát nem kevesebb volt számukra ebben az időben, mint létszükséglet. Gödöllői száműzetésük író-látogatásaira így emlékszik Ottlik: “Nyaranta, tavasszal, kijöttek hozzánk helyiérdekűvel, hogy tartsák bennünk a lelket, hoztak új verset, Ágnes,⁵⁹ Jancsi,⁶⁰ cédulákon, társamnak, aki főzte hozzá a kávé, verseket, amiket merített papíron, ciceróból szedve nem fognak kinyomtatni, Iván⁶¹ hozott új novellát, (...) amit ugyanúgy soha, soha ki nem nyomtatnak, a mi életünkben már soha ... csak éppen az ember gyanította, hogy Mátyás száz év múlva még mindig Legenda lesz”⁶²

A hajdani folyóiratot Lengyel Balázsék egyetlen szobájában szerkesztették meglehetősen szoros műhelymunkában: mindenki elolvasta az összes beérkezett írást, aztán közösen döntöttek róla, hogy mi jelenjen meg belőle a lapban. A “virtuális” műhely színhelye a sűrűn változtatott eszpresszókön kívül továbbra is az írók otthona maradt. Szabó Magdáék, Ottlik Gézáék, Mészöly Miklósek és Nemes Nagy Ágnesék amúgy is közel laktak, alig egy-egy utcányi távolságra egymástól, így aztán igen gyakran összejártak⁶³: “...nem veszítettük soha el egymást (...)– írja Nemes Nagy Ágnes – tartottuk egymásban a lelket. Olyanok voltunk, mint a *cellatársak*, úgy is beszélgettünk, mint a cellatársak.”⁶⁴ S milyen tevékenységet folytatott ez a rejtőzködő irodalmi műhely? “Nem volt semmi reményünk. – emlékszik vissza a költő – Mégis igyekeztünk valahogy életben tartani magunkat, és ebben segített a játék. Mennyit játszottunk, és mennyit nevtünk! (...) Játszottunk, játszaniuk kellett.”⁶⁵ Titkos felolvasásokat, “végig nevetéssel kísért magánkulturális műsorokat”, “politikai beszámolókat” rögtönöztek. Verseket írtak közösen, egyetlen papírra, a cím, szerző és versforma megadásával, melyek közül a legjobbakat Szobotka Tibor, Szabó Magda férje, ötvenes éveket bemutató verses regényébe építette.⁶⁶ A “művészetnek van egy játékvetülete, ami mérhetetlenül fontos – vallja Nemes Nagy Ágnes – hadd játszódjanak az írók és a költők, ki tudja, hogy miből mi nő ki. Hogy is élhetnénk játék nélkül?”⁶⁷ A játékkal tehát az írók továbbra is legfontosabb (tiltott) életfunkciójukat gyakorolták: művészi tevékenységet űztek. Az alkotói létnek ez az álarccossága, játékba mentettsége személyes találkozásaik forgatókönyvének is meghatározó eleme volt. Szabó Magda számol be róla egy visszaemlékező írásában,⁶⁸ hogy az írók találkozásaik alkalmával álnevet viseltek, s mindig másvalaki volt a soros, hogy szórakoztassa a társaságot, akár egy Dekameron-novellában. Az író által megörökített kis történetben egy Ludánynak nevezett rossz szellemet kell semlegesíteni, aki néha felbukkan, és titokzatos módon mérgezi Ottlik és felesége életét, s akit az író saját magával azonosít. Végig homályban marad, hogy valójában mi is ez a Ludány és mit csinál, annyit viszont sejteni lehet, hogy lényé összefüggésbe hozható az ötvenes évek fojtogató légkörével. “Nem Ludánnyal vagy kivel van bajod – mondja a szövegbeli Ottliknak Szobotka Tibor, hanem azzal, ami itt folyik.” - “most ez a szörnyeteg élet is Ludány” – válaszolja erre az író. Végül felesége, a Csinom álnév alatt rejtőző Debreczeni Gyöngyi veti fel a megoldást: “ti írók vagytok, miért nem segítetek, szublimáljátok azt a nyomorult Ludányt!” A “gonosz kis versbe”, limerick-formába szublimált Ludány ekkor valóban elveszti varázserejét.⁶⁹ Szabályos orpheusi szelídítés történik tehát, ehhez a szabadításhoz, ördögűzéshez azonban nem volt elég a költészet ereje, kellett még hozzá a társak jelenléte, a “a kölcsönös figyelem légköre, ami nélkül nincs irodalmi élet.”⁷⁰ Azaz kellett hozzá egy *műhely*, ami ideig-óráig még az ötvenes éveket is “szublimálni” tudta.

Domokos Mátyás *Leltárhány*⁷¹ című írásában kísérletet tesz rá, hogy feltérképezze, hány irodalmi alkotás maradt félbe, vagy maradt a tervezgetés szintjén ezekben az években, és hány olyan regény, novella, vers, dráma szerepel a magyar irodalom “hiánylistáján”, ami a fojtott, reménytelen

⁵⁸ Ottlik Géza: *Pályákon*, in: Ottlik Géza: *A Valencia-rejtély – Hajónapló – Pályákon* 66. o.

⁵⁹ Nemes Nagy Ágnes

⁶⁰ Pilinszky János

⁶¹ Mátyás Iván

⁶² Ottlik Géza: *i. m.* 67. o.

⁶³ *Színvonal, minőség, morális teljesítmény. Kerekasztal-beszélgetés az Újhold című folyóirat életéről és értékéről* 15. o.

⁶⁴ Nemes Nagy Ágnes: *Megkezdett beszélgetés Töttösy Beatrixéval* 742. o.

⁶⁵ Nemes Nagy Ágnes: *Látkép, gesztenyefával* 422. o.

⁶⁶ Szabó Magda: *Adalék az Ottlik-iáshoz: Ludány* in: *Ottlik – Emlékkönyv* Pesti Szalon 1995. 436.; 439-440. o.

⁶⁷ Nemes Nagy Ágnes: *Író és közélet*, in: *A magasság vágya. Összegyűjtött esszék II.* 502. o.

⁶⁸ Szabó Magda: *i. m.*

⁶⁹ Szabó Magda: *i. m.* 442-443. o.

⁷⁰ Nemes Nagy Ágnes: *Látkép, gesztenyefával* 425. o.

⁷¹ Domokos Mátyás: *Leltárhány* = Újhold-Évkönyv 1986/2.

légkörben egyáltalán meg sem születhetett. "... hogyha a körülmények nagyon kedvezőek, talán szépprózát is írtam volna, ezt most már utólag világosan látom. – vallja például Nemes Nagy Ágnes – De hát ez elsüllyedt, mint annyi más."⁷² Az életművek hiányairól, torzulásairól így beszél a költő: "[életmű:] az egy ronda szó, olyan, mit egy csatatér csata után. Rommá lótt házak, kettészakadt fák, itt-ott még van egy-egy fal. Borzasztó keveset hozott létre az ember abból, amit igenis tudott volna, mert volt képessége. De el kell fogadni, ez csata, ez ilyen, az is csoda, hogy ennyire tellett."⁷³ Hogy milyen nyomokat hagyott az újholdasok életművében ez a több évtizedes törésvonal, arra sok példát lehetne keresni. Itt csupán két motívumra szeretnék röviden utalni: a szakadására Ottlik Géza *Próza* című rendhagyó regényében, és a Nemes Nagy Ágnes verseiben megjelenő *feltámadás* motívumára.

Ottlik írói létszemléletébe, tapasztalatai világába szervesen illeszkedik az újholdasokra jellemző túlélés-poétika. "Ki beszél itt győzelemről? Túlélni, ez minden" – idézi Rilket az író *Iskola a határon* című regénye mottójában,⁷⁴ a regény korábbi változatának pedig a címébe sűríti ugyanezt: "*Továbbélők*". Ottlik szereplői a katonaiskola hét évének "túlélése" után, ahhoz az élethez képest "maradék nagyvakációnak" érzik hátrálévő éveiket. Ottlik tehát alkotásánál és személyes tapasztalatainál fogva eleve a túlélésre volt "berendezkedve". *Hajónapló* című kései írásában össze is kapcsolja a katonaiskola és az ötvenes évek léttapasztalatát. "Nem győzni kell, hanem kibírni" – mondja az Ottlik-alterego Kirketerp kapitánynak barátja, Ivo Mandygard, aki Mátyás Iván szövegbeli megfelelője. "Tudom. De meddig? Már húsz éve tart." – válaszolja Kirketerp, mire a másik felidéli neki a "Tengerészeti Hadapródiskolában" töltött éveiket: "Gondoljon Schundtvigra.⁷⁵ Mi ez a húsz év ahhoz a rettenetesen hosszú időhöz képest? Semmi! »Igaz. Semmi« – gondolta Kirketerp."⁷⁶

A túlélő létforma Ottlik Géza életművén is látványos nyomokat hagyott. 1980-ban kiadott *Próza* című kötetével a megcsonkítottságnak állít örök emléket: ez a szöveg ugyanis nem más, mint a szakadások és törések története, egy olyan szellemi önéletrajz, amely a maga témabeli teljességében soha nem születhetett meg. Hiányaival, "fehér foltjaival" maga is egy "hiánylista" – hiányból építkező teljesség, szakadásokból összefonódó folytonosság. Mintha a Nemes Nagy Ágnes vers híres tanácsai alapján íródott volna a *Próza*: "- Ne szenvedj. Megfeszült izommal / emeld a széles szenvedést, / ital helyett kortyold a szomjat, / hiánnyal tömd a gyenge rést, (...) / döngesd magad körül a katlant, / élni szorítsd a fulladót, / ne mondd soha a mondhatatlant, / mondd a nehezen mondhatót, / vakít az éj, tekints előre – / erőd a semmi. Kapj erőre!"⁷⁷ (Kiemelés – H. M.) A *Próza* nem elbeszéli, hanem *megjeleníti* a szakadásokat: keveset beszél a törésekről, de a kötetkompozícióban *ábrázolja* őket. A szöveget keretnovella fogja közre, amelyet szó szerint megszakít a könyv további anyagának tömbje. Ezt a tömböt ugyancsak a betétes építkezés jellemzi: az egyes betéteken belül pedig mindig újabb és újabb hiányok tárulnak fel, mintha ablakok nyílnának egymásba. A fő törésvonal a könyv két nagy fejezete között húzódik, amelyet így vezet be Ottlik: "A cikkeim folytonosságában 1946 után (...) egy szakadás látható, egy tizenégy évi hézag, mialatt sok minden délibábbal, ködképpel, reményekkel áltatta magát az ember, szándékosan, mert egyebe nem volt"⁷⁸ A keretnovella a *Próza* utolsó fejezetében folytatódik, ahol kiderül, hogy a szöveg elején még halottnak hitt régi barát, Czákó Pali mégis él. A hajdani baleset szerencsés *túlélése* azonban nem igazi vigasz. "Az volt a baj, hogy akkor életben maradtam" – mondja Czákó Pali. "Marhaság."⁷⁹ – feleli rá a barátja, de a szakadásokat ő maga sem tudja feldolgozni. "Sok minden félbeszakad, elakad, abbamarad.(...) – írja az elbeszélő még a kötet elején – Úgy látszik, a világ ilyen szakadásos. Ezeket a szakadásokat a lelkünk nem veszi szívesen, nem is mindig tudja követni, elfogadni, magáévá tenni: folytonosságot kíván."⁸⁰ A szövegben a keretnovellán kívül is újra és újra megjelenik a szakadás, mint motívum: például a fejezetcímekben, illetve a kisebb szövegegységek bevezetőjében és zárlatában. A záró keretfejezet (*Augusztus Rómában*) újra összefoglalja, mintegy felmutatja a kötet fő témáját, a szakadást, és a vigasztalan továbbélést: "Sok megkezdett történetet abbahagytam életemben. (...) Velem is sok történet abbamaradt. (...) Minden megszakad, félbemarad, tépné ki magát belőlünk. Hát fordítsd el a

⁷² Nemes Nagy Ágnes: *i. m.* 413. o.

⁷³ Nemes Nagy Ágnes: *Megkezdett beszélgetés Töttösy Beatricével* 750. o.

⁷⁴ Ez a mottó sajnos csak a regény német kiadásában szerepel.

⁷⁵ Az *Iskola a határon* című regényből ismert Schulze tiszthelyettes szövegbeli megfelelője.

⁷⁶ Ottlik Géza: *Hajónapló*, in: Ottlik Géza: *A Valencia-rejtély – Hajónapló – Pályákon* 22. o.

⁷⁷ *Elégia egy fogolyról* in: *Nemes Nagy Ágnes összegyűjtött versei* 148. o.

⁷⁸ Ottlik Géza: *Próza*. Magvető, 1980. 176. o.

⁷⁹ *I. m.* 296. o.

⁸⁰ *I. m.* 35. o.

fejed. Forduljunk el. Amikor a valóság széttépi folytonosságodat, iszonyattal és elborzadva fordítsd el a tekintetedet. (...) De a Gianicolo fölött csak a valószínűtlen augusztusi hold nézett vissza rád. Nézte közönyösen Rómát – az újat, meg a réginek gyér, szétszórt kis csonk maradék köveit a kisarjadt fűben ott túl a Garibaldi-hídon, amit látott épülni annak idején –, nézett bennünket, nézte tovább a világot, iszonyat, unalom és várakozás nélkül.”⁸¹

Nemes Nagy Ágnesre költői alkatának alapvonása az élet akarása, az életszeretet. Bár verseinek meghatározó élménye a szenvedés, a szünni nem akaró kín, a szövegeken mégis átsugárzik a továbbélés vágya. „nem akarok meghalni, nem, / éveim bárhogy sokasodnak. / s keserűjén is a napoknak / újabb napokra éhezem. (...) Hajamban ősz szál. A világ / haját tavaszi szél zilálja. / Hiába – mondom – mindhiába, / de mégis moccan, kél a vágy, / hogy élni, lélegzettelen / hogy élni étlen, egedül – / Méláz az ég: borul, derül – / nem akarok meghalni, nem.”⁸² – olvashatjuk egyik versében.

Hogy a Nemes Nagy Ágnes verseknek milyen fontos motívuma a *feltámadás*, arra maga a költő utal egyik interjújában: „... most utólag látom, hogy mennyi feltámadási versem van, miközben semmi reményünk nem volt arra, hogy feltámadhatunk. (...) Nyilván nagyon óhajtottam. Semmiféle esély nem volt rá.”⁸³

A motívum sokféle szinten épül bele a versekbe. Néhol a szenvedéssel szoros összefüggésben tűnik fel, mint például az *Eszmélet*, a *Lázár*, az *Egy táviróoszlopra* és az *Ekhnáton éjszakája* című versekben. Ez utóbbi képeit – a tankok és a lövések elől menekülést, az egymás hegyén-hátán való legurulást a hegyoldalon – életrajzi élmény ihlette: ezek a sorok 1956-os történésekre utalnak. A túlélhetetlen túlélése, a lelki, belső halálból való feltámadás áll e versek középpontjában. Más szövegekben vágyálomként, látomás formájában jelenik meg a feltámadás motívuma, mint például a *Vihar*, a *Jég*, *Az alvó lovasok* és az *Ekhnáton az égben* című versekben; megint másutt pedig megtisztulást hozó létszükségletként (*Lélegzet*, *Szendioxid*).

A motívum legérdekesebb megjelenési módja, amikor a feltámadás (mint belső szükséglet) versszerkezetet épít, kompozíciós elemmé lesz, (ahogy a *szakadás* is kompozíciós eleme Ottlik *Prózájának*.) A Nemes Nagy Ágnes-szövegek jelentős részében megfigyelhető ugyanis egy bizonyos „drámai-zenei” belső szerkezet. E versek három egységre tagolhatók: az első a „parlando”, a téma felvezetése, a második az „allegro”, amely felgyorsult ütemével szenvedélyt és szenvedést, belső konfliktust jelenít meg, illetve magát a meghalás eseményét: ez a rész a „passió”-tétel. A harmadik egységben azonban nem az történik, amit várnánk: nem jön megnyugvás, nincs megoldás, nincs szintézis. Helyette tovább fokozódik a fokozhatatlan: a második részben csúcspontra érkezett mozgalmasság hirtelen végső mozdulatlanúságba dermed. A viharos tablókép állóképpé változik, ez az állókép pedig a halál és a feltámadás belső eseményét rögzíti egyetlen pillanatban. Ez lehetne talán az „adagio”-tétel, de az állóképek valójában nincs zenei megfelelője, mivel a zene: mozgás. Ebben az egységben általában kimerevített látomások, növények, mozdulatlaná dermedt állatok, leggyakrabban pedig tárgyak jelennek meg. A tárgy „úgy állítja meg az időt – írja Mészöly Miklós Nemes Nagy Ágnesre emlékező írásában – hogy egyúttal is ki is lép belőle. (...) [A tárgyak] a létezés elvarázsoltságai. S terük a legvégtelenebb zsákutca, amelybe a mozgás bezárhatja magát.”⁸⁴ Ezek a tárgyak élettelenek, létük mégis nagyobb erővel sugárzik a versekben, mint a legmozgalmasabb életképek. Élnek, de egy magasabb létrendben, benne a halálban és túl a halálon. Feltámadt lények tehát, a feltámadás hordozói és a fenyegetett, elpusztított élet bennük őrződik tovább. A legnagyobb kifejezőerővel talán *A lovak és az angyalok* című vers záróegysége jeleníti meg ezt az állapotot: „Mert végül semmitem marad, / csak az angyalok, s a lovak. / Csak állnak lent az udvaron, / az angyalok meg a szobámban; (...) Csak állnak és nincs semmi más, / csak látvány és csak látomás, / csak láb, csak szárny – az út, az ég, / bennük lakik a messzeség – / oly távol vannak, oly közel. / Talán ők már nem hagynak el.”⁸⁵

Erre a drámai belső szerkezetre (élet – passió – feltámadás; parlando – allegro – adagio) épülnek az idézetten kívül *A Krisztinában*, a *Város télen*, a *Téli angyal*, a *Paradicsomkert* és *A mozdulat* című versek, és még hosszan lehetne sorolni a példákat.

A törésvonalbeli műhely tevékenységét ismertette meg kell említeni a sokszor kényszerből, de

⁸¹ I. m. 295-297. o.

⁸² *Nem akarok*, in: *Nemes Nagy Ágnes összegyűjtött versei* 38-39. o.

⁸³ Nemes Nagy Ágnes: *Megkezdett beszélgetés Töttösy Beatricével* 746. o.

⁸⁴ Mészöly Miklós: *Hódolat és csend a költő sirjánál. Ma temetik Nemes Nagy Ágnes* in: *Erkölc és rémület között. In memoriam Nemes Nagy Ágnes*. Nap Kiadó, 1996. 146-147. o.

⁸⁵ *A lovak és az angyalok*, in: *Nemes Nagy Ágnes összegyűjtött versei* 90-91. o.

igen magas színvonalon művelt fordítást, illetve gyermekirodalmi- és ifúsági művek írását. Ugyancsak fontos az újholdasok kritikus tevékenysége, amelynek keretében a Nyugat feledésre ítélt nagyjait őrizték, bizonyos értelemben „rehabilitálták”: Ottlik Kosztolányit, Nemes Nagy Ágnes pedig Babits Mihályt, akinek életművével végképp nem tudtak mit kezdeni a szocialista realizmus kánonalkotói. A költő Babitsnak ajánlott *Víz és kenyér* című versében fogalmazza meg a nagy irodalmi elődhöz és költői példaképhez fűződő „kritikus” viszonyát: „Ki ad kinek? Mit ad? Homályos arcom / hét arcom Rád emelem, ki milliók / helyett arc vagy előttem, szenvedő arc, / ki védelmedre készíted, készületlent, / okozatot készíted, ok, indoklásra, / hitetve: rámszorulsz.”⁸⁶

Az újholdasok Nyugathoz fűződő viszonya új értelmezéssel gazdagíthatja az „újhold”, (mint elnevezés) szimbolikáját. Mintha a Nyugat lenne az a Nap, aminek a fényét ez az „új”, fiatal égitest közvetíteni hivatott, de úgy alakult, hogy ezzel a fényel egy fekete éjszakát, naptalan sötét időszakot kellett bevilágítania.

Az évkönyv

Az Újhold harmincnyolc évvel a folyóirat beszüntetése után, 1986-ban „támadt föl” – évkönyv formában, amely félévente jelent meg egészen 1991-ig. Nemes Nagy Ágnes így nyilatkozott erről a „feltámadásról”: „Igen, nagyon jó, hogy a rehabilitációt megértük, igen ez nagyon jó, de hát a férfikorunk (...) esett ki... Még így is jobb, hogy megértük, mintha nem értük volna meg, na, ez az igazság.”⁸⁷ „...még így is, minden keserűségével együtt, én mindig figyelmeztetem magam arra, hogy mégis csoda történt velünk!”⁸⁸ „...ez egyfajta feltámadás-élmény, amiről én nagyon sokat írok a verseimben”⁸⁹ De feltámadni sem könnyű, ahogy ezt a költő Lázár című versében el is mondja: „Amint lassan felült, balválla-tájt / egy teljes élet minden izma fáj. / Halála úgy letépve, mint a géz. / Mert feltámadni éppolyan nehéz.”⁹⁰ Az idők mélyéről előkerült Újhold-korpusz régiségnek, valóságos relikviának számít a nyolcvanas években – legalábbis Nemes Nagy Ágnes így látatja magukat: „... kiesett negyven év (...) Egy más világ vagyunk, ami víz alatt volt, kijött, kiáll a tengerből, olyan merev sziklák, meg hínár van rajta, szóval olyan kopár és furcsa és régi és archaikus, mint a Húsvét-szigetek. De vannak rajta régi szobrok!”⁹¹

Ezeknek az elsüllyedt kincseknek a gyűjteménye az Újhold-Évkönyv – sorozat. A vastag kötetek egyrészt életmű-mentést végeznek, másrészt az irodalomtörténet „fehér foltjait” próbálják kitölteni. A „Dokumentum” rovat a kor kultúrtörténetét egészíti ki ugyanígy, napvilágra hozva addig agyonhallgatott vagy elferdített tényeket.

Az Újholdat ért támadások utolsó, kései hullámát éppen egy ilyen tényfeltáró dolgozat, Domokos Mátyás már említett *Leltárhiany* című írása indította el: az Újhold-Évkönyvet be akarták tiltani emiatt a tanulmány miatt. Szerdahelyi István tiltakozó cikket közölt a Népszabadságban, s csak az egykori újholdas szerző, Aczél Tamás „közbenjárásának” köszönhetően sikerült elérni, hogy egyáltalán válaszolhassanak az itt felsorolt vádakra, amit Poszler György alapos és körültekintő írásában meg is tett, s az Évkönyv tovább működhetett.⁹²

Ahogy a bevezetésben már említettem, az Újhold-Évkönyv az akkori irodalmi élet legfiatalabb tehetségei számára is publikációs lehetőséget biztosított, például megjelentek a kötetekben Fodor Ákos, Marno János, Sziveri János és Márton László művei is, és a sort még hosszan lehetne folytatni. „Hogy mit akar az új *Újhold*? Ugyanazt, mint ezelőtt negyven évvel: – nyilatkozta Nemes Nagy Ágnes – a lehető legjobb magyar irodalmat. Természetesen mint a *Nyugat*.”⁹³ A jelentős stíluskülönbségek ellenére a régi újholdasok és a csatlakozó fiatal írók kölcsönösen „felfedezték” egymást: a fiataloknak egy folytatható hagyományra, az idősebbeknek pedig éppen erre a nehezen várt folytatódásra volt szükségük: a *továbbélésre*. „valamiféle irodalmi erkölcsöt kerestek, nem mást (...) – mondja Nemes Nagy Ágnes ezekről a „fiatalokról” – valami mást akarnak, és ehhez kell nekik az igazolás, hogy

⁸⁶ *Víz és kenyér*, in: *i. m.* 138. o.

⁸⁷ Nemes Nagy Ágnes: *Megkezdett beszélgetés Töttösy Beatricével* 746. o.

⁸⁸ Nemes Nagy Ágnes: *i. m.* 743. o.

⁸⁹ Nemes Nagy Ágnes: *i. m.* 746. o.

⁹⁰ *Lázár* in: *Nemes Nagy Ágnes összegyűjtött versei* 87. o.

⁹¹ Nemes Nagy Ágnes: *Megkezdett beszélgetés Töttösy Beatricével* 748. o.

⁹² Poszler György-Szerdahelyi István: *Párbeszéd egy évkönyvről* = Népszabadság 1987. febr. 25. 7. o.

⁹³ Nemes Nagy Ágnes: *i. m.* 739-740. o.

igenis volt a magyar irodalomnak olyan része, amely nem vált konformistává.”⁹⁴ Ezeket a szavakat akár a fiatal Nemes Nagy Ágnes is mondhatta volna saját nemzedéke és a Nyugat kapcsolatáról. A költő nyilvánvalóan nemcsak egy irodalmi hagyomány továbbvitelében, hanem annak az – ettől elválaszthatatlan – magatartásnak a továbbélésében is reménykedik, amely annak idején követendő példává tette előttük a Nyugatot.

Az Újhold-korpuszban és a szerzők életében helyrehozhatatlanok és véglegesek a törések és hiányok. ”Bensőnk félhalott lett, mire visszakaptuk az életünket.”⁹⁵ – mondja a főszerkesztő, Lengyel Balázs. Mégis: a mai olvasó számára ezek a hallgatás-rések, „torzulások” az életművek szerves részét alkotják: számunkra ezek a törésvonalak már utakká nőttek, nekünk már így teljes, így világít az Újhold – az eltört égitest, amely mindig fiatal marad.

---

⁹⁴ Nemes Nagy Ágnes: *i. m.* 741-742. o.

⁹⁵ Lengyel Balázs: *A Márciusi Fronttól az Újholdig* 490. o.